

Budizm'deki Altı Bilinç Kavramı Üzerine Eski Uygurca Bir Fragman

An Old Uighur Fragment on the Buddhist Concept of Six Consciousness

Betül ÖZCAN *

Mahāyāna ekolünde önemli bir kavramı temsil eden Buddha doğası, insan vücudunda tesadüfen bir araya gelmiş fenomenlerden oluşmaktadır. Budist inancıya göre canlılar bu fenomenlerle yani arzularla doğar ve arzularından kurtulamadıkları sürece doğum-ölüm çemberinde -saṃsāra'da- kalmaya devam eder. Budizm'de insan doğuştan altı duyu organına ya da altı bilinç –göz, kulak, burun, dil, beden ve zihin- sahiptir. Terim Sanskritçede ṣaḍāyatana "altı obje; altı duyu; altı aslı nitelik" ifadesine karşılık gelmektedir. Doğuştan duyu organlarına sahip olan kişi için bu tür nesnelere bir tehdit değildir. Aksine insanı geçici yaşamdaki hakikate eriştirecek ara objelerdir. İnsan ancak düşünceleriyle ve yaptığı eylemlerle kendini ya doğru yola götürür ya da felakete sürükler. Yani kurtuluşa erişmek tamamen şahsi bir meseledir. Bu yüzden kişi boş, süresiz ve yanıltıcı olan altı arzu nesnesine kendini kaptırmamalıdır. Yazının da konusunu oluşturan Budizm'deki altı bilinç ilkesine göre kişi, duyu organlarına kendini kaptırmadan saṃsāra'dan kurtulup Buddhalığa erişmeyi hedeflemektedir. Budizm'deki altı bilinç kavramı üzerine Eski Uygurca bir fragmana ait olduğu tespit edilen bu metin parçası, bugün Berlin Turfan Koleksiyonu'nda Mainz 299 (o.F.) arşiv numarasıyla korunmaktadır. Bu makalade şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş bu fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, açıklamaları, dizin ile sözlüğünün sunulması amaçlanmıştır.

* Ar. Gör., Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
betul.yasarbas@erzurum.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7463-8769
Erzurum / TÜRKİYE

* Res. Asst., Erzurum Technical University, Faculty of Letters
Department of Turkish Language and Literature
betul.yasarbas@erzurum.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7463-8769
Erzurum / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Eski Uygurca, altı bilinç, arzu nesnelere, Budizm, metin neşri.

Abstract

Buddha nature, an influential concept in Mahāyāna philosophy, consists of phenomena that have coexisted incidentally in the human body. According to Buddhist belief, all living creatures are born with these phenomena; in other words, with desires, and they constantly remain in the birth-death circle -namely in saṃsāra- unless they overcome these desires. In Buddhism, an entity is born with six sense organs, or six consciousnesses -eye, ear, nose, tongue, body, and mind. The term ṣaḍāyatana in Sanskrit corresponds to 'six objects, six senses, and six essential elements.' Such objects pose no threat to an individual with innate sense organs. Instead, they are intermediary objects leading individuals away from transient existence and towards the ultimate reality. Individuals potentially lead themselves to the right path or undo calamity only through their thoughts and deeds. In other words, self-salvation is entirely an issue of personal choice. Therefore, one should avoid becoming enamored with the six objects of desire that are senseless, transient and deceptive. According to the six principles of consciousness in Buddhism, which is also the primary topic of the article, one

Başvuru/Submitted: 17/05/2023

Kabul/Accepted: 27/09/2023

aspires to refrain from saṃsāra and attain Buddhahood without being captivated by the sense organs. A text passage, which determinedly belongs to an Old Uighur fragment on the concept of six consciousnesses in Buddhism, is currently preserved in the Berlin Turfan Collection with archive number Mainz 299 (o.F.). This study, therefore, aimed to reveal the transcription, transliteration, translation into Turkish, explanations, index and dictionary of this fragment, all of which have yet to be published.

Keywords:

Old Uighur, six consciousnesses, objects of desire, Buddhism, text publication .

Makale Bilgileri

Atıf: Betül, Ö. (2024). Budizm'deki Altı Bilinç Kavramı Üzerine Eski Uygurca Bir Fragman. *Selçuk Türkiyat*, (63): 65-83.
Doi: 10.21563/sutad.1298210

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Betül, Ö. (2024). Budizm'deki Altı Bilinç Kavramı Üzerine Eski Uygurca Bir Fragman. *Selçuk Türkiyat*, (63): 65-83.
Doi: 10.21563/sutad.1298210

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Budizm'in Mahāyāna ekolünde zevk nesnelere temsil eden Sanskritçe *kāmaḡaṇa* terimi, Caynizm'den ve diēer düşünce tarzlarından gelişmiştir. Eski Uygurcada bu arzu nesnelere *altı kaçıē, altı kaçıēlar, kaçıē yol, altı kaçıē oronlar, intrilār kaçıēlar, elāndāci ārksindāci atlıē altı kaçıēlar* ve *altı törlüē elānür yiltızlar* mefhumlarına karşılık gelmektedir. Bu unsurlar kişinin gönlüne girmesine yardım eden, onları gönle kaçıran altı iç unsurdur (Monier-Williams, 1899, s. 272a; Edgerton, 1953, s. 177a; ayrıca bk. Arat, 1991, s. 320). Doēuştan insan vücudunda bulunan bu tür nesnelere, Budizm'de Arhatlar ve Buddhalar gibi kutsal kişilerin benliklerinde yok olmuştur. Gautama Buddha, Geyik Parkı'nda beş keşişe öğretilerini açıklarken bu arzu nesnelere şö şekilde bahseder:

“Keşişler beş arzu nesnesi [kāmaḡaṇa] vardır. Nedir bu beş nesne? Gözle görülür, çekici, kabul edilir, hoşā giden, sevilen, istek uyandıran ve ayartıcı şekil; kulakla ayırt edilebilir, çekici, kabul edilir, hoşā giden ... sesler; burunla fark edilebilir ... kokular; dil ile fark edilebilir ... tatlar ve bedenle hissedilebilir, çekici, kabul edilir, hoşā giden, sevilen, istek uyandıran ve ayartıcı temaslar. Bunlar beş arzu nesnesidir. Bu beş arzu nesnesine kapılan, onlardan kopamayan, onların verdiēi zararı görmeyen, onlardan kurtulmanın farkında olmadan onları kabul eden [paribhuncati] śramaṇā'lar, ya da Brahman'lar belaya, felakete uğradıklarını, şeytanın eline düştüklerini bilmelidirler.” (Nakamura, 2012, s. 224-225).

Bu yazının da konusunu oluşturan Budizm'deki *altı bilinç* ilkesi Çin. 起事心 *qǐ shì xīn* (DDB); Skt. *śaḡāyatana* “altı duyu organı” (Monier-Williams, 1899, s. 1109a) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) kelimelerinin birleşmesiyle oluşmuştur. Altı bilinçten ilki göz *bilinci'*dir. Bu ifade Skt. *cakṡur* “görmek, şekillendirmek” (Monier-Williams, 1899, s. 381c) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) ifadelerinin birleşimiyle meydana gelmiştir. “Terim ‘görsel duyu organları tarafından kavramak’ anlamında kullanılmaktadır. Göz, şekil ve madde ile bağlantı kurduēu zaman bilinç ortaya çıkar.” (Tokyürek, 2019, s. 333). İkincisi Skt. *śrotra* “işitme organı, kulak” (Monier-Williams, 1899, s. 1103a) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) kelimelerinin birleşmesiyle ortaya çıkan *kulak bilinci'*dir. “*Vijñāna*'nın ortaya çıkış sebeplerinden biri de kulaktır. ‘İşitsel duyu organlarıyla kavrama’ anlamındaki terim, Buddha'nın kişisel disiplini gösteren bir ifadedir. Canlılar kulak sayesinde doğruyu ya da yanlış algılar. Ayrıca bir ölünün baş ucunda yüksek sesle konuşulan her söz, ölüm ve yeniden doğuş arasında gerçekleşen bir tür rehberliktir.” (Tokyürek, 2019, s. 333; Gayley, 2007, s. 462). Üçüncüsü Skt. *ghrāṇa* “koku” (Monier-Williams, 1899, s. 379c) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) ifadelerinden oluşan *burun bilinci'*dir. Terim, Budizm'de erdem ve fedakârlığı temsil etmektedir (bk. Tokyürek, 2019, s. 334). Dördüncüsü *dil bilinci'*dir. Skt. *jihvā* “dil” (Monier-Williams, 1899, s. 422a) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) ifadelerinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Kişi aslında tatma eylemini Buddha öğretilerinin sindirilmesinde kullanarak ‘Buddhalığā giden kısa yol’ olarak tarif eder. Ayrıca dil

bilinci canlıyı arzuya da yönelterek onu yanlış yola sevk eder (bk. Galley, 2007, 470; Tokyürek, 2019, s. 334). Beşincisi Skt. *kāya* “vücut” (Monier-Williams, 1899, s. 274a; Edgerton, 1953, s. 177b) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) ifadelerinden oluşan *beden bilinci*’dir. “Her şey deriye dokunma, temas etme sonucunda elde edilir. Bu bilinç ‘beze sarılan ya da boyna takılan *mantra* ve *dhāraṇī* gibi sözlü formüller’ içeren muskaları ifade etmektedir. Vücuda temas eden maddeler kişiyi doğruya da yanlışta da götürür.” (bk. Tokyürek, 2019, s. 334; Gayley, 2007, s. 462). Altıncı bilinç olan *gönül bilinci* ise Skt. *mānas* “zihin, algı, düşünme” (Monier-Williams, 1899, s. 783c) + *vijñāna* “bilgi; bilinç” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) kelimelerinin birleşimiyle oluşmuştur. Her şeyin zihinde oluştuğunu ve canlıyı iyiye ya da kötüye sevk ettiğini ifade eder (Tokyürek, 2019, s. 335).

Metnin temel konusunu oluşturan arzu nesnelere her organ kendi özünü korur ve gerçeğini yansıtır. Yani duyular birbirlerinin yerine kullanılamazlar. “Çünkü bu organlar tek bir *dharma* bedenini temsil etmektedir.” (Baskind ve Bowring, 2016, s. 79).

“Budist inanışa göre insanlar, iç nesnelere doğar ve dış nesnelere etkilenerek farkında olmadan *saṃsāra*’nın döngüsünde bağlı kalmaya devam ederler. Dini inanışın temelinde kişinin kurtuluşa erişip erişememesi, aslen onun düşünce ve eylemlerine bağlıdır. Yani tamamen kurtuluşa erişmek kişinin şahsi meselesidir. Buddha’nın kurtuluşa hazırlananlara verdiği tavsiyelerin başında ‘işaretlerin’ çekiciliğine karşı daha az duyarlı olmaya çalışarak duyu yetilerini kontrol etmeye başlamaları gerektiği gelmektedir. Burada ‘işaret’ teriminden kasıt kişinin, ‘farkındalık’ uygulayarak hoş olana tutunmak ve hoş olmayı reddetmek için kendiliğinden gelen dürtüleri savuşturmaya çalışması kastedilmiştir.” (Duke ve Chiu-Duke, 2014, s. 323; Potter, 1996, s. 59).

Bu çalışmaya konu edilen ve şimdiye kadar neşri gerçekleştirilmemiş Eski Uygurca fragman bugün Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde Mainz 299 (o.F.) arşiv numarasıyla kayıtlıdır. Mevzubahis fragman dört sayfadan ve toplam 55 satırdan oluşmaktadır. Bu metin parçasının fiziksel özellikleri S.-C Raschmann tarafından hazırlanmıştır (URL-01). Bu çalışmada ilgili fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin notları, dizini ve sözlüğü hazırlanmıştır. Metnin yazı çevirimi ve harf çevirisinde *Uigurisches Wörterbuch*’ta belirlenen yazı çevirimi ve harf çevirisi yöntemi takip edilmiştir (krş. Röhrborn, 1977-1998, s. 9-10 ve s. 13-14; Röhrborn, 2010, s. XXXIII-XXXV).

Herhangi bir yüzünde sayfa numarası bulunmayan söz konusu fragmanın genelinde hasarlı satırlar tespit edilmiş ve metnin bağlamına uygun olarak restore edilmiştir. Yazının açıklamalar kısmında metinde geçen ikilemelere, Budist ifadelerin izahına ve alıntı sözcüklere yer verilmiştir. Çalışmanın sözlük ve dizin kısmı alfabetik ve bağlamli olarak hazırlanmış, bu bağlama göre sözcüklerin kazandığı yeni anlamlara da metinde yer verilmiştir. Yine sözlük ve dizin kısmında alıntı ifadeler geçtiğinde kelimelerin orijinal biçimlerine de yer verilmiştir.

1. Eski Uygurca Metnin Çeviri Yazısı ve Harf Çevirisi

1

Mainz 299 (o. F.)

A1 sayfası

- (01) 1 [namo bud] namo d(a)rm namo saŋ
//// /// n'mw drm n'mw snk
- (02) 2 ötkünmiş bol[ur]lar [a]lk[u]
.../ myş t'ts// 'wytkwnmyş pwl/// l'r /lq/
- (03) 3 ... täg tägi ... tägi üç törlüg ulug
... tk tky .../ tky 'wyç twyrlwk 'wlvq
- (04) 4 üzä bo iş küdüglär birlä
'wyz 'sy/t ... pw 'yş kwydwkl'r pyrl'
- (05) 5 [ä]rür ,, altı kaçığ içintä
... tw// /... /// /rwr ,, 'lty q'çyq 'yçynt'
- (06) 6 [iki y(e)g(i)rmi] ula[g] sapag nomta öñi takı
//// ///// wl/ s'p'q nwm't 'wynky t'qy
- (07) 7 ärki ,, kekinç inçä ter ,, bo
/ky... 'rky ,, kykynç 'ynç' tyr ,, pw
- (08) 8 [iki y(e)g(i)rmi ulag] sapag nomta öñi takı sekiz
//// ///// s'p'q nwm't 'wynky t'qy sykyz
- (09) 9 y(e)g(i)rmi bilig bar tep t(a)var ,, süzök ötüg kayu
ykrmy pylyk p'r typ tv'r ,, swyz wk 'wytwk q'yw
- (10) 10 ärki ol sekiz y(e)g(i)rmi bilig tesär ,, kekinç inçä
'rky 'wl sykyz ykrmy pylyk tys'r ,, kykynç 'ynç'
- (11) 11 tep ter ,, taştın s[ı]nar ,, öñtün yınaktın
typ tyr ,, t'ştyñ s/nkr ,, 'wynk twñ yynk'qtyn
- (12) 12 b[ä]dütmäk adaksı[z] törö içintä sınar
p/dwtm'k "d'qsy/ twyrw 'yçynt' synkr
- (13) 13 [altı] biliglär [köz kulgak t]il ätöz köñül [b]urun
//// pylykl'r //// ///// /yl 'twyz kwnkw'l /wrwn
- (14) 14 [köz bilig k]ulgak bil]ig burun bi]lig] til
/wyz pylyk q///// /yk pwrwn py/// tyl
- (15) 15 b[il]ig] ätöz b[il]ig k]önül bi]lig] bo ärür
p///// 'twyz p///// /wnkw'l py/// pw 'rwr

B1 sayfası

- (16) 1 ... yertinçü yer suv barça täprädi
...q yyrtynçw yyr swv p'rç' t'pr'dy
- (17) 2 kamşadı taloy ügüz suvi yavrıttı ,,
qmşdy tlwy 'wykwz swvy y'vrytty ,,

- (18) 3 kömân tag täprädi ırgaltı üstün
kwm'n tq t'prdy 'yrq'ltı 'wystwn
- (19) 4 kök [y]ettäçi ulug tigi çoğı boltı
kwyk /ytt'çy 'wlwq tyky çwqy pwlty
- (20) 5 üñüri luular ol öñi kudı yña[k]
wıynkwry lwwl'r 'wl 'wynky qwdy yynk'/
- (21) 6 ... [as]urlar ötrü şambi asur ulug
... //wr lr 'wytrw ş'mby 'swr 'wlwq
- (22) 7 içintä olurdı ,, asurlar tägint[i] küç-
'yçynt' 'wlwrđy ,, 'swr lr tk ynt/ kwyç
- (23) 8 intä yıl tümän tüşti tep
ynt' yyl twm'n twyşty typ ...nklw
- (24) 9 bolur ,, ol t[ö]rt asur til birlä
pwlwr ,, 'wl t//rt 'swr tyl pyr'
- (25) 10 sansız törlüg asurlar kaltı elig-
s'nsyz twyrlwuk 'swr lr q'ltı 'ylyk
- (26) 11 lärintin ... [ı]dok ... nägü bolur-
lryntyn ... /dwq ... n'kw pwlwr
- (27) 12 lar tak[ı]
lr tq/ .../ ... /// //...
- (28) 13 tilin
tylyn/// ...
- A2 sayfası
- (29) 1 sekiz y(e)g(i)rm[i] bilig üç kata ...
sykyz ykrmy pylyk 'wyç qt' ...
- (30) 2 sekiz y(e)g(i)rmi bilig ,, bo täğınçs[iz] b[ö]löki bir
sykyz ykrmy pylyk ,, pw t'kynçs// p//lwky pyr
- (31) 3 ikintişkä yaraşmış ... män bo ärür ,,
'ykyntyşk' yr'smyş /// /// m'n pw 'rwr ,,
- (32) 4 sezik ötür ,, yaraşmış ... ärki kekinç
syz yk 'wytwr ,, yr'smyş ../ 'rky kykynç
- (33) 5 inçä ter ,, äñilki ke[kin]ç kulgak [işlä]-
'ynç' tyr ,, 'nkylky ky///ç qwlq'q /////
- (34) 6 mäs ,, ikinti kulgak işin [bur]un [işlämäs]
m'z ,, ykynty qylq'q 'yšyn ///wn /////
- (35) 7 burun işin til işlämäs ,, [t]il işin
pwrwn 'yšyn tyl 'yşl'm'z ,, /yl 'yšyn
- (36) 8 ätöz işlämäs ,, ätöz işin kö[nü]l işlämäs ,,
'twyz 'yşl'm'z ,, 'twyz 'yšyn kw/////l 'yşl'm'z ,,
- (37) 9 köñül işin armak törlüg taştınkı törö-

- kwnkwl 'şsyn 'rm'q twyrlwk tştyngy twyrw
 (38) 10 lâr işlâmâz ,, ânilki k[önü]li üzâ ök eşidsâr
 l'r 'yşl'm'z ,, 'nkylky k/////ly 'wyz ' wyk 'şydsr
 (39) 11 bolmaz ,, ikinti kulgak [üz]ä öñ körsâr [bol]-
 pwlm'z ,, 'ykynty qwlq'q //// 'wynk kwyr'sr ///
 (40) 12 maz ,, üçünç burun [üzä] [kul]gak tatsa[r]
 m'z ,, 'wyçwnç pwrwn ///// ///q'q t'ts/
 (41) 13 bolmaz ,, [tö]rtünç til [üzä] bol-
 pwlm'z ,, ///rtwnç tyl ///// ...s'r pwl
 (42) 14 maz ,, beşinç ätöz ü[zä] sakınç bolmaz
 m'z ,, pyşynç t'wyz 'wy// s'qynç pwlm'z

B2 sayfası

- (43) 1 birâr bölök asurlar yaña gandarolar
 pyr'r pwyllwk 'swr l'r ynk' q'nd'rv l'r
 (44) 2 bütüp yelpik birâr bölök asurlar başla[g]-
 pwytwp yylpyk pyr'r pwyllwk 'swr l'r p'sl/
 (45) 3 inta munta üntürdilâr ,, birâr bölök
 ynt' mwnt' wyntwrdy l'r ,, pyr'r pwyllwk
 (46) 4 asurlar ârkâç ätöz kılıp âşgin ätöz
 'swr l'r 'rkç 'twyz qylyp 'şkyn 'twyz
 (47) 5 üntürdilâr ,, birâr bölök asurlar aţz-
 'wyntwrdy l'r ,, pyr'r pwyllwk 'swr l'r 'dyz
 (48) 5 inta taya taplar kıl[ur]lar ,, b[irâr]
 ynt' ty' t'pl'r qyl//l'r ,, p////
 (49) 6 bölök asurlar it ätöz üntürdilâr ,,
 pwyllwk 'swr l'r 'yt 'twyz 'wyntwrdy l'r ,,
 (50) 7 birâr bölök asurlar kök kara sarıg
 pyr'r pwyllwk 'swr l'r kwyk q'r s'ryq
 (51) 8 kızıl yaşıl täğşürdilâr birâr bölök asur-
 qyz yl yşyl t'kşwrdy l'r pyr'r pwyllwk 'swr
 (52) 9 lar ätüklärintä kut... .. üntürdi-
 l'r 'twk l'rynt' qwt... ..t' wyntwrdy
 (53) 10 [lâr] birâr bölök [asurlar] ...şalarıntın
 /// pyr'r pwyllwk //// /// ş'l'ryntyn
 (54) 11 tört birâr
 twyrt pyr'r
 (55) 12 [bölök asurlar] ... yalın
 ///// //// /// ... y'ln

2. Eski Uygurca Metnin Türkiye Türkçesine Aktarımı

Mainz 299 (o.F.) A1 sayfası

(01) [Buddha'ya saygı], öğretiyeye saygı, cemaate saygı. (02) anlamış ol[ur]lar. [B]ütü[n] (03) ... benzer (olana) kadar ... kadar üç tür yücelik (04) ile bu davranışlar ile (05) -[d]ır. Altı duyu organı içinde (06) [on iki] sıraz öğretisinden başka da (07) galiba? Cevab(ı) şöyle verir: Bu (08) [on iki] sıraz öğretisinden başka da on (09) sekiz bilgi var, der. Mülk, temiz arzu hangisidir? (10) On sekiz bilgi (nedir) denirse, cevap(ı) şu şekilde (11) verir: Dış t[a]raf(ı), doğu tarafından (12) büyütme sonsu[z] öğreti içinde (kalan) taraf (13) [altı] bilgi(den oluşun) [göz, kulak, d]il, vücut, gönül, [b]urun (ve) (14) [g]öz bilgisi, k[ulak bil]gisi, burun bi[l]gisi, dil (15) b[il]gisi, vücut b[il]gisi (ve) g[önül bi]lgisi]dir.

Mainz 299 (o. F.) (B1 sayfası)

(16) ... dünya2 bütünyle sarsıldı2. (17) Okyanus2 suyu azaldı. (18) Büyülü dağ sarsıldı2. Üstteki (19) göğ(e) [ul]aşacak (kadar) büyük (bir) gürültü2 koptu. (20) Mağarayı ejderhalar(dan) başka kuze[y]den (gelen) (21) ... [şe]ytanlar (~Skt. *asura*) daha sonra Pamir('deki) (~Skt. *sambhī*) şeytan(lar) (~Skt. *asura*) büyük (bir şehrin) (22) içinde yaşamaya başladı. Şeytanlar (~Skt. *asura*) aracılığıyla ulaşt[ı]. (23) On bin yıl geçti, diyerek ... (24) olur. O d[ö]rt şeytan (~Skt. *asura*) dil ile (25) sayısız türlü şeytanlar (~Skt. *asura*) öyle ki ülkelerinden (26) ... [ku]tsal ... nasıl olurlar? (27) V[e] (28) diliyle

Mainz 299 (o. F.) (A2 sayfası)

(29) o[n] sekiz bilgi(yi) üç kez ... (30) on sekiz bilgi(yi), bu (Buddha'yla buluşma) fırsatı olm[ayan] b[ö]lümü birbirlerine (31) uymuş ... budur. (32) Şüphe ortadan kalkar. Uygun olan ... galiba? Cevab(ı) (33) şu şekilde verir: Birinci ce[va]p: Kulak [işlevini yerine getir]mez. (34) İkincisi: Kulağın işlevini [bur]un [yerine getirm]ez. (35) Bur(n)un işlevini dil yapmaz. [D]ilin işlevini (36) vücut yapmaz. Vücut(un) işlevini gön[ül] yapmaz. (37) Gön[ül]ün işlevini türlü hile(lerle) (bilincin) dışındaki olgular(ı) (38) yapmaz. Birincisi: G[önül]le de işitilmez. (39) İkincisi: Kulak [il]e nesne gör[ül]mez. (40) Üçüncüsü: Burun [ve] [kul]ak(la bir şey) tad[ı]lmaz. (41) [Dö]rdüncüsü: Dil [ile] olmaz. (42) Beşincisi: Vücut i[le] düşünülmez.

Mainz 299 (o. F.) (B2 sayfası)

(43) her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*), fil(ler) (ve) semavî müzisyenler (~Skt. *gandharva*) (44) gelişip büyüyen her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) başla[n]gıçta (45) burada ortaya çıktılar. Her bir bölüm(de) (46) şeytanlar (~Skt. *asura*) teke vücut(una) bürünüp yarış atı vücudu(nu) (47) çıkarttılar. Her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) toprakta (48) kaymayı arzu eder. H[er] bir (49) bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) köpek beden(ini) çıkarttılar. (50) Her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) mavi, siyah, sarı, (51) kırmızı (ve) yeşil (renge) dönüştüler. Her bir bölüm(de) şeytanlar (~Skt. *asura*) (52) çizmelerinde çıkartt[ı]lar. (53) Her bir bölüm(de) [şeytanlar] (~Skt. *asura*) ... (54) dört her bir (55) [bölüm(de) şeytanlar] (~Skt. *asura*) ... parılı

3. Eski Uygurca Metne İlişkin Açıklamalar

(01) [namo bud] namo d(a)rm namo saṅ: Budist dinî metinlerin giriş kısmında kalıp bir ifade olarak geçen bu söz "Buddha'ya saygı, öğretiyeye saygı, cemaate saygı"

anlamına gelmektedir (Wilkens, 2001, s. 170⁰⁰⁰³⁻⁰⁰⁰⁵). EUyg. bu ifade Çin. 三尊 *sān zūn* “üç onurlu” Skt. *triratna*; Tib. *dkon mchog gsum* “üç cevher” terimini karşılar (DDB; Hirakawa, 1997, s. 25a; Soothill ve Hodous, 1937, s. 64; JEBD, 1979, s. 261a/288; Monier-Williams, 1899, s. 460a; Edgerton, 1953, s. 258b). Bu üç *cevher* sırasıyla şöyledir: Çin. 佛 *fó* “Buddha” ve Skt. *buddha* “uyanmış” (DDB; JEBD, 1979, s. 120b/132; Hirakawa, 1997, s. 115a; Monier-Williams, 1899, s. 733b; Edgerton, 1953, s. 400b); Çin. 法 *fǎ* “Dharma” ve Skt. *dharma* “Budist öğretisi” (DDB; JEBD, 1979, s. 107a/118; Hirakawa, 1997, s. 713a; Monier-Williams, 1899, s. 510c; Edgerton, 1953, s. 277a); Çin. 僧 *sēng* “Samgha” ve Skt. *saṃgha* “topluluk, cemaat” (DDB; JEBD, 1979, s. 305a/338; Hirakawa, 1997, s. 148a; Monier-Williams, 1899, s. 1129c). Ayrıca bu kalıp ifade üzerinde Reşit Rahmeti Arat da durmuş ve sözcüğün İslam kültür çevrelerinde besmeleye denk geldiğine işaret etmiştir (krş. Ayazlı, 2009, s. 230).

(01) namo: EUyg. *namo* sözü Toharcanın A diyalektinde *namo* (Poucha, 1955, s. 141); Soğdcada *nm`w* (Gharib, 1995, s. 240a) şekillerinde tanıklanırken bu söz esasında Skt. *namas* “saygı” (Wilkens, 2021, s. 485a; Monier-Williams, 1899, s. 528a) ifadesine dayanmaktadır.

(01) [bud]: EUyg. bu söz Soğdca *pwt-* (Gharib, 1995, s. 331b) şeklinde görülmektedir. İfade esasında Skt. *buddha* “Buddha” (Wilkens, 2021, s. 206b; Monier-Williams, 1899, s. 733b; Edgerton, 1953, s. 400b) sözüne dayanır.

(01) saṅ: EUyg. bu söz Soğdca *snk'* (Gharib, 1995, s. 357b); Toharcanın A diyalektinde *saṅh* (Poucha, 1955, s. 358), Toharcanın B diyalektinde *sānk* (Adams, 2013, s. 744) şeklinde tanıklanmıştır. Bu söz esasında Skt. *saṃgha* “topluluk, cemaat” (Wilkens, 2021, s. 583a; Monier-Williams, 1899, s. 1129c) ifadesine dayanır.

(04) iş küdüg+lär: Bu ikileme “iş, güç” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 129 ve Ölmez, 2017, s. 269; Karaman, 2022, s. 234.

(05) altı kaçığ: Bu ifade Çin. 六入 *liù rù* “altı destek” (DDB; JEBD, 1979, s. 265; Hirakawa, 1997, s. 166a); Skt. *ṣaḍāyatana* (Wilkens, 2021, s. 36b; Monier-Williams, 1899, s. 1109a) “altı giriş, yer, anlayış, duyuların evi, altı organ, altı obje, altı aslî nitelik, altı kılıç ya da altı ok” anlamlarında kullanılmaktadır (krş. Tokyürek, 2018, s. 712). Bu terim metinde ‘altı duyu organı’ şeklinde geçmektedir. Bu altı duyu organları şu şekildedir: göz, kulak, dil, vücut, gönül ve burun.

(06) [iki y(e)g(i)rmi] ula[g] sapag nom+ta: Bu ifadedeki tamamlamalar için krş. Kaya, 2021, s. 583¹⁵⁶⁴³⁻¹⁵⁶⁴⁴. Bu ifade için ayrıca krş. 08. satır.

(08) [ulag] sapag: Bu ikileme “silsile, bağ, dizil; devam etmez, sürmez, eklenmez” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 316 ve Ölmez, 2017, s. 297; Karaman, 2022, s. 778. Bu ifade için ayrıca krş. 06. satır.

(13) [altı] biliglär: Bu ifade Çin. 起事心 *qǐ shì xīn* (DDB); Skt. *ṣaḍāyatana* “altı duyu organı” (Monier-Williams, 1899, s. 1109a) + *viññāna* “bilgi” (Monier-Williams, 1899, s. 961b; Edgerton, 1953, s. 485b) Bu altı bilinç sırasıyla şu şekildedir: *caksur-viññāna* “göz bilgisi”, *śrotra-viññāna* “kulak bilgisi”, *ghrāna-viññāna* “burun bilgisi”, *jihvā-viññāna* “dil bilgisi”, *kāya-viññāna* “vücut bilgisi” ve *mano-viññāna* “gönül bilinci”. *Viññāna* canlıları

doğruya ya da yanlışa sevk eden bir terimdir (Tokyürek, 2019, s. 333; Tokyürek, 2018, s. 653).

(16-17) täprä-di kamşa-dı: Bu ikileme “sarsılıp sallanmak₂, yerinden oynamak₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 274 ve Ölmez, 2017, s. 290; Karaman, 2022, s. 419.

(18) täprä-di ırgal-tı: Bu ikileme “sarsılmak₂, sallanmak₂; kımlıdatılmak₂” anlamlarındadır; krş. Şen, 2002, s. 274; Ölmez, 2017, s. 289.

(19) tigi çoğı: Bu ikileme “gürültü, patırtı₂” anlamlarındadır, krş. Şen, 2002, s. 281 Ölmez, 2017, s. 291; Karaman, 2022, s. 431.

(20) luu+lar: Bu ifade Çin. 龍 *lóng* “ejderha; yılan” (DDB) sözüne dayanır ve; Skt. *nāga* “yılan” (Wilkens, 2021, s. 457a; Monier-Williams, 1899, s. 533a) karşılığındadır.

(21) [as]ur+lar: Bu ifade Toharcanın A diyalektinde *asur* “şeytan” (Poucha, 1955, s. 13), Toharcanın B diyalektinde *asüre* “şeytan” (Adams, 2013, s. 35); Soğdcada *’s’wr* (Gharib, 1995, s. 10b) şeklinde tanıklanmıştır. Esasında Skt. *asura* “iblis, şeytan; tanrıların aşağı bir kategorisi olan devlerin bir sınıfının adı” (Wilkens, 2021, s. 74b; UW, Röhrborn, 2015, s. 306; Monier-Williams, 1899, s. 121a) ifadesine dayanır. Bu ifadenin tamamlanmasında krş. 21, 22, vd. satırlar.

(21) şambi: Bu ifadenin hangi dil aracılığıyla Uygurcaya geçtiği bilinmemekle birlikte Skt. *śambhī* “Pamir’de bir şehir adı” (Wilkens, 2021, s. 643a) sözüne dayanır. EUyg. bu ifade için 1664-1665. satırlara ayrıca bk. *yänä d(a)rmasititi uluşug ä[rtp] şambi kântkä täğdi* (Dietz vd., 2015, s. 184).

(22-23) asurlar täğint[i] küçintä yıl tümän tüşti tep: Bu EUyg. ifade esasında Türkçeye “Şeytanlar (~Skt. *asura*) aracılığıyla ulaşt[ı]. On bin yıl geçti, diyerek ...” şeklinde çevrilmiş olsa da bu ifade için yapılacak bir başka çeviri yorumu da şu şekildedir: “Kötü canlılar on bin yıllık süre zarfında ulaştı, diyerek ...”.

(31) bir ikintişkä yaraşmış ... män bo ärür: EUyg. bu ifadede geçen *män* kelimesi kendisinden sonraki kelimeye değil de önceki kelimeye dâhil edildiği için Türkçe çeviriye eklenmemiştir.

(38-42) äñilki k[önü]li üzä ök eşidsär bolmaz ,, ikinti kulgak [üz]ä öñ körsär [bol]maz ,, üçünç burun [üzä] [kul]gak tatsa[r] bolmaz ,, [tö]rtünç til [üzä] bolmaz ,, beşinç ätöz ü[zä] sakınç bolmaz: EUyg. metin bu noktada küçük bir hasara sahiptir. Metin bütünlüğüne bakıldığında vücutla ilişkisi olan *bürt-* “dokunmak, temas etmek” fiilinin yer almadığı görülmektedir. Öyleyse bu ifadenin Türkçeye çevirisi şu şekilde olmalıdır: “Birincisi: G[önül]le de işitilmez. İkincisi: Kulak [il]e nesne gör[ül]mez. Üçüncüsü: Burun [ve] [kul]ak(la bir şey) tadı[l]maz. [Dö]rdüncüsü: Dil [ile dokunmak] olmaz. Beşincisi: Vücut i[le] düşünülmez.” Ayrıca krş. 38, 39, vd. satırlar.

(39-40) ikinti kulgak [üz]ä öñ körsär [bol]maz: EUyg. bu ifadede *öñ* kelimesi “biçim, şekil; renk” anlamlarında olmasına rağmen Türkçeye bağlamdan ötürü “nesne” olarak çevrilmesinin daha doğru olacağı düşünülmüştür.

(43) gandarv+lar: EUyg. bu kelime Toharcanın A diyalektinde **kantarw ~ gandharv* (Poucha, 1955, s. 51 ve 99); Soğdcada *knt’rβ* (Gharib, 1995, s. 191a) şekillerinde

tanıklanırken bu söz esasında Skt. *gandharva* “bir semavi müzisyen” (Monier-Williams, 1899, s. 346b; Edgerton, 1953, s. 209b) ifadesine dayanır.

(43-44) **bütüp yelpik**: Fragmanda bu ifadenin kesin bir şekilde okunamaması kelimeye ihtiyatlı yaklaşmak gerektiği ihtiyacını hissettirmiştir. Ancak metnin bağlamına bakıldığı zaman yaratıklardan bahsedilmesi *bütüp yelpik* “gelişip büyüyen şeytanlar” şeklindeki ifadenin de okunabilecek olduğunu göstermiştir.

(53) **birär bölök [asurlar]**: Bu ifadenin restorasyonu için krş. 43, 44 vd. satırlar.

(54-55) **birär [bölök asurlar]**: Bu ifadenin restorasyonu için krş. 43, 44 vd. satırlar.

4. Dizin ve Sözlük

A

adaksı[z] “sonsuz” *a. törö içintä* 12

[a]lk[u] “bütün” *[a]*. 02

altı, [altı] “altı” *[a]*. *biliglär* 13; *a. kaçığ* 05

armak “aldatma, hile” *a. törlüg* 37

asur, [as]ur, [asur] < Toh. A/B *asur* ~ *asüre*; Soğd. *šwr* < Skt. *asura* “iblis, şeytan” *a.* 21, 24; *a.+lar* 22, 25, 43, 44, 46, 47, 49, 50, 51; *[a].+lar* 21; *[a].+[lar]* 53, 55

aıtız “arazi, toprak parçası” *birär bölök asurlar a.+ınta* 47

B

bar “var, mevcut” *bilig b.* 09

barça “hepsi, tamamı” *b. täprädi* 16

başla[lg] “başlangıç” *b.+ınta munta üntürdilər* 44

b[ä]dütümäk “büyütme” *b.* 12

beşinç “beşinci” *b.* 42

bilig, [billig], bi[lig], b[ilig] “bilgi” *[altı] b.+lär* 13; *burun b.* 14; *ätöz b.* 15; *[k]önül b.* 15; *[k]öz b.* 14; *k[ulgak] [b]*. 14; *sekiz y(e)g(i)rmi b.* 09, 10, 29, 30; *til b.* 15

bir “bir” *b. ikintiškä* “birbiriyle” 30

birär, b[irär] “birer” *b. bölök asurlar* 43, 44, 45, 47, 48, 50, 51, 53, 54

birlä “ile” *iş küdüglär b.* 04; *til b.* 24

bo “bu” *b. ärür* 15, 31; *b. iş küdüglär* 04, 07; *b. täginçs[iz]* 30

bol-, [bol]- “olmak” *b.-maz* 39, 41, 41, 42; *[b].-maz* 39; *b.-tı* 19; *b.-ur* 24; *b.-urlar* 26; *b.-[ur]lar* 02

bölök, [bölök], b[ölök] “bölüm” *birär b. asurlar* 43, 44, 45, 47, 49, 50, 51, 53; *[b]*. 55; *b.+i* 30

[bud] < Soğd. *pwt-*, *buddha* < Skt. *budha* “Buddha” *[namo] [b]*. 01

burun, [b]urun, [bur]un “burun” *[b]*. 13; *b. bi[lig]* 14; *b. işin* 35; *[b]*. *[işlämüz]* 34; *b. [üzä]* 40

büt- “tamamlamak; (metinde) gelişip büyüme” *b.-üp* 44

Ç

çogı “gürültü” *tigi ç.* “gürültü₂” 19

D

d(a)rm < Soğd. *δrm(h)*; Toh. A. *dharm* < Skt. *dharmā* “Budist öğretisi” *namo d. 01*

Ä

änilki “birincisi” *ä. 33, 38*

är-, [ä]r- “-dır bildirme eki” [*ä*].-ür 05; *bo ä.-ür 15, 31*

ärkäch “teke, erkek keçi” *ä. ätöz kılıp 46*

ärki “galiba” *ä. 07, 10, 32*

äşgin “yürüyüş; (metinde) yarış atı” *ä. 46*

ätöz “vücut, beden” *ä. 13, 46; ä. b[ilig] 15; ä. işin 36; ä. işlämüz 36; ä. ü[zä] 42; ä. kılıp 46; it ä. 49*

ätük “çizme, ayakkabı” *ä.+lärintä 52*

E

el “ülke; insanlar” *kaltı e.+iglärintin 25*

eşid- “işitmek” *e.-sär 38*

G

gandarv < Toh. A. **kantarw ~ gandharv*; Soğd. *knt'rb* < Skt. *gandharva* “bir semavi müzisyen” *asurlar yaṇa g.+[lar] 43*

I

[ı]dok “kutsal, mukaddes” [*ı*]. 26

ırgal- “sallanmak” *täprädi ı.-tı “sallanmakz” 18*

ıt “köpek” *ı. ätöz 49*

İ

içintä “içinde” *altı kaçığ i. 05; i. olurdı 22; törö i. 12*

[iki] “iki” [*i*]. [*y(e)g(i)rmi*] 06, 08

ikinti “ikinci” *i. 34, 39*

ikintişkä “birbirine” *bir i. “birbirleriyle” 31*

inçä “bu şekilde, şöyle” *i. ter 07, 10, 33*

iş “iş, görev” *burun i. +in 35; ätöz i.+in 36; i. küdüglär 04; köñül i.+şin 37; kulgak i.+in 34; [t]il i.+in 35*

işlä-, [işlä]- “yapmak; yerine getirmek” [*bur*]un [*i*].-[*mäz*] 34; *ätöz i.-mäz 36; kö[ñül] i.-mäz 36; kulgak [i].-mäz 33; til i.-mäz 35; törölär i.-mäz 38*

K

kaçığ “duyu organı” *altı k. içintä 05*

kaltı “yani, şöyle ki” *k. eliglärintin 25*

kamşa- “sarsılmak, titremek” *täprädi k.-dı “sarsılmakz” 17*

kara “siyah” *kök k. 50*

kata “kez, defa” *üç k. 29*

kayu “hangi, hangisi” *k. ärki ol 09*

kekinç, ke[kin]ç “cevap” *änilki k. 33; k. inçä ter 07, 10, 32*

- 48 **kıl-** “yapmak, gerçekleştirmek; meydana getirmek” *ätöz k.-ıp* 46; *taplar k.-[ur]lar*
- kızıl** “kırmızı” *k. yaşıl* 51
- kök** “gökyüzü; mavi” *k. kara* 50; *üstün k.* 19
- kömän** “büyü görünüşü” *k. tag täprädi* 18
- könül, [k]önül, kö[nül], k[önül]** “gönül” *[k]. bilig* 15; *k. [b]urun* 13; *k.+i üzä* 38; *k. işin* 37; *k. işlämüz* 36
- kör-** “görmek” *k.-sär* 39
- [k]öz, [köz]** “göz” *[b]urun [k].* 14; *[k]. [kulgak]* 13
- kudı** “kuzey” *k. yına[k]* “kuzey” 20
- kulgak, k[ulgak], [kulgak], [kul]gak** “kulak” *k. [bil]ig* 14; *k. işin* 34; *k. [işlä]müz* 33; *[k]. tatsa[r]* bolmaz 40; *[k]. [t]il* 13; *k. [üz]ä* 39
- küçintä** “aracılığıyla, vasıtasıyla” *k.* 22
- küdüg** “iş, faaliyet” *iş k.+lär “iş2”* 04
- L**
- luu** < Çin. 龍 *lóng* “ejderha” (~ Skt. *nāga*) *ünjüri l.+lar* 20
- M**
- män** “ben” *m. bo ärür* 31
- munta** “burada” *m. üntürdilär* 45
- N**
- namo, [namo]** < Toh. A. *namo*; Soğd. *nmw* < Skt. *namas* “saygı” *[n]. bud* 01; *n. d(a)rm* 01; *n. saŋ* 01
- nägü** “nasıl” *n. bolurlar* 26
- nom** < Soğd. *nwm* < Grek. *nomos* “öğreti, dinî kaide” (~ Skt. *dharma*) *ula[g] sapag* *n.+ta* 06, 08
- O**
- ol** “o, işaret sıfatı; -dır bildirme eki” *ärki o.* 10; *o. öñi kudı yına[k]* 20; *o. t[ö]rt asur* 24
- olur-** “yaşamak” *içintä o.-dı* 22
- Ö**
- ök** “pekiştirme edatı” *ö.* 38
- öñ** “biçim, şekil; (metinde) nesne” *ö. körsär* 39
- öñi** “+dAn başka” *ö. takı* 06, 08, 20
- öñtün** “doğu, doğuda” *ö. yınaktın* 11
- öt-** “geçmek” *sezik ö.-ür* 32
- ötkün-** “anlamak” *ö.-miş bol[ur]lar* 20
- ötrü** “(daha) sonra” *[as]urlar ö.* 21
- ötüg** “dilek, arzu” *süzök ö.* 09
- S**
- sakınç** “düşünce” *ätöz ü[zä] s. bolmaz* 42

sansız “sayısız” s. *törlüg asurlar* 25

sañ < Soğd. *snk'*; Toh. A/B *sañgh* ~ *sāñk* < Skt. *sañgha* “topluluk, cemaat” *namo* s.

01

sapag “sıra, dizi” *ulag* s. *nomta* 06, 08

sarıg “sarı” *kök kara* s. 50

sekiz “sekiz” s. *y(e)g(i)rmi bilig* 08, 10, 29, 30

sezik “şüphe” s. *ötür* 32

sıñar, s[ı]ñar “taraf, yön” *taşın* s. 11; *törö içintä* s. 12

suv “su” *taloy ügüz* s.+1 17; *yertinçü yer* s. 16

süzök “temiz” s. *ötüg* 09

Ş

şambi << Skt. *śambhī* “Pamir’de bir şehir adı” *ş. asur* 21

T

tag “dağ” t. *täprädi ırgaltı* 18

takı, tak[ı] “ve, +dA” t. 27; *öñi* t. 06, 08

taloy “deniz” t. *ügüz suvı* “okyanus₂ suyu” 17

tap “istek, arzu” t.+lar *kıl[ur]lar* 48

taşın “dış; dışarıda” t. *yınaktın* 11

taşınkı “dışarıdaki” t. *törölär işlämäz* 37

tat- “tatmak, tadına bakmak” [*kul*]gak t.-sa[r] *bolmaz* 40

t(a)var “mal, zenginlik” t. 09

tay- “kaymak, kayıp gitmek” *aızınta* t.-a 48

täg “gibi” t. 03

tägi “kadar” t. 03, 03

tägin- “erişmek, ulaşmak” *asurlar* t.-[i] 22

täginç[siz] “(Buddha’yla buluşma) fırsatı olmayan” *bo* t. *b[ö]löki* 30

tägsür- “dönüşmek, dönüştürmek” *kızıl yaşıl* t.-dilär 51

täprä- “titremek, sarsılmak” *ırgaltı* t.-di “sarsılmak₂” 18; *kamşadı* t.-di “sarsılmak₂”

16

te- “demek, söylemek” t.-p 7, 9, 11, 11, 23, 33; t.-sär 10

tigi “gürültü, gümbürtü, ses” t. *çoğı* “gürültü” 19

tıl, [t]il “dil” *burun işin* t. *işlämäz* 35; *kulgak* [t]. *ätöz* 13; t. *b[ilig]* 14; t. *birlä* 24; t. *işin* *ätöz işlämäz* 35; t.+in 28; t. [*üzä*] 41

törlüg “türlü” *armak* t. 37; *sansız* t. *asurlar* 25; *üç* t. *ulug* 03

törö “öğreti” *adaksız[z]* t. *içintä* 12; *taşınkı* t.+lär “(bilincin) dışındaki fenomen” 37

tört, t[ö]rt “dört” t. 54; t. *asur* 24

[tö]rtünç “dördüncü” [t]. 41

tümän “sayısız, on bin” *yıl* t. 23

tüş- “düşmek; (metinde) geçmek” *yıl tümän* t.-ti 23

U

ula[g], [ulag] “sıra, dizi” u. *sapag* *nomta* 06; [u]. *sapag* *nomta* 08

ulug “büyük, yüce; yücelik” *asur u. 21; u. tigi çoğı boltı 19; üç törlüg u. 03*

Ü

üç “üç” *ü. kata 29; ü. törlüg ulug 03*

üçünç “üçüncü” *ü. 40*

ügüz “nehir” *taloy ü. suvı “okyanus2 suyu” 17*

ünjür “mağara” *ü.+i luular 20*

üntür- “ortaya çıkmak; çıkartmak” *başla[g]ınta munta ü.-dilär 45; ätöz ü.-dilär 47, 49; ü.-di[lär] 52*

üstün “üstte, yukarıda” *ü. kök [y]ettäçi 18*

üzä, ü[zä], [üzä], [üz]ä “ile; ve” *burun [ü]. 40; ärijli k[örjü]li ü. 38; ätöz ü. 42; kulgak [ü]. 39; til. [ü]. 41; üç törlüg ulug ü. 04*

Y

yalın “parlaklık, parıltı” *y. 55*

yaña “fil” *asurlar y. gandarolar 43*

yaraş- “uymak, uygun olmak” *y.-miş 32; bir ikintişkä y.-miş 31*

yaşıl “yeşil” *sarıg kızıl y. 51*

yavrit- “zayıflatmak; (metinde) azalmak” *taloy ügüz suvı y.-tı 17*

yelpik “şeytan” *y. 44*

[y]et- “erişmek, ulaşmak” *üstün kök [y].-täçi 19*

y(e)g(i)rmi, y(e)g(i)rm[i], [y(e)g(i)rmi] “yirmi” *[iki] [y]. 06, 08; sekiz y. bilig 09, 10, 29, 30*

yer “yeryüzü, dünya” *yertinçü y. suv “dünya2” 16*

yertinçü “yeryüzü, dünya” *y. yer suv “dünya2” 16*

yıl “yıl, sene” *y. tümän 23*

yınak, yınak[k] “yön, taraf” *kudı y. 20; öñtün y.+tın 11*

Sonuç

Buddha doğası hakkında çeşitli tartışmalar öne sürülmüştür. Söz konusu tartışmaların temasını insan bedeninde doğuştan var olduğu tespit edilen zevk nesneleri oluşturur. Nesnelere kendilerine ait bir doğası olmadığı gibi bilinçli olarak da vücutta yer almazlar. Onlar vücutta tesadüfen bulunurlar; aniden doğarlar ve ölürler. Bu çalışmanın konusunu Eski Uygurcadaki *altı kaçış* olarak bilinen “altı obje; altı duyu organı” ifadesi oluşturur. Arzu nesnelere temsil eden ve organlara bağlı kalan kişi, doğum-ölüm çemberinde dolaşmaya devam eder ve mutlak gerçeğe ulaşamaz. Bugün Berlin Turfan Koleksiyonu içerisinde Mainz 299 (o.F.) arşiv numarasıyla kayıtlı olan fragmanın yazı çevirimi, harf çevirisi, Türkiye Türkçesine aktarımı, metne ilişkin notları, dizini ve sözlüğü hazırlanmıştır. Çalışmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir: 1) Daha önce neşri gerçekleştirilmemiş bu fragman 55 satır hacminde olup Eski Uygurca bu dilsel veri, alan araştırmacılarının istifadesine sunulmuştur. 2) Metin genel olarak hasarlıdır. Kısmen bağlama göre restore edilmiş olsa da bütünlüklü olduğu söylenemez. 3) Çalışma sonucunda sözlükte toplam 133 madde başı tespit edilmiş; bunlardan 110’unu (% 83,45) isim kök ve gövdesi, 23’ünü (%

17,29) fiil kök ve gövdesinden oluşan sözcükler oluşturmuştur. 4) Metnin söz varlığında toplam 10 alıntı sözcük belirlenmiştir. Bunlardan 7'si Sanskritçe (% 70), 1'i Çince (% 10) ve 2'si Soğdca (% 20) kökenli kelimelerdir. Alıntı kelimelerin metnin geneline oranı ise % 7,51'dir. 5) Metinde tespit edilen 5 (% 83,33) Sanskritçe sözcük Toharca veya Soğdca üzerinden, 1 (% 16,66) Sanskritçe sözcük ise Soğdca üzerinden Eski Uygurcaya geçmiştir.

Ayrıca metinde ara dili tespit edilemeyen 1 Sanskritçe sözcük belirlenmiştir. Bu çalışmayla Buddha doğasında doğuştan var olan *altı bilinç* hakkındaki bir fragman Türk dili araştırmalarına kazandırılmıştır.

Extended Abstract

The Sanskrit term *kāmaguṇa* represents objects of desire in the Mahāyāna Ecole of Buddhism. In Old Uyghur language, the objects of desires correspond to the concepts of six sense/s—*altı kaçıq*, *altı kaçıqlar*, *kaçıq yol*, *altı kaçıq oronlar*, *intrilär kaçıqlar*, *eländüçi ärksindäçi atlıq altı kaçıqlar*, and *altı törlüg elänür yiltızlar*. These concepts are innately present in the human body, and according to Buddhism, they have disappeared in the selfness of the holy people, such as Arhats and Buddhas.

The Buddha nature, which alludes to a significant concept in the Mahāyāna Ecole, consists of phenomena that fall together coincidentally in the human body. According to Buddhism, living creatures are born with phenomena and persist to manifest in *saṃsāra* unless they can get rid of them. Individuals retain these objects of desire, also known as phenomena, from birth. These are the senses faculties (consciousness) of eye, ear, nose, tongue, body, and mind. Eye consciousness is the blend of the expressions Skt. *caṅsur* "to see; to form" and *vijñāna* "knowledge; consciousness." This term, which refers to the 'comprehension by visual sense organs,' manifests itself when relating to a shape and matter. Ear consciousness is a mixture of the words Skt. *śrotra* "hearing organ; ear" and *vijñāna* "knowledge; consciousness." This term, meaning 'to grasp with aural sense organs,' emphasizes the self-discipline of Buddha. Nose consciousness is a combination of the expressions Skt. *ghrāṇa* "smell" and *vijñāna* "knowledge; consciousness." This term denotes virtue (*dharma*) and sacrifice in Buddhism. Language awareness is the blend of the words Skt. *jihvā* "language" and *vijñāna* "knowledge; consciousness." This consciousness is known as the 'short path to Buddhahood'. It also refers to an indication that may reclaim the living being to the right or wrong paths. Body awareness is the mixture of the phrases Skt. *kāya* "body" and *vijñāna* "knowledge; consciousness." It refers to 'verbal formulas such as *mantra* and *dhāraṇī* that are wrapped in fabric or worn around the neck.' Mind consciousness is the hybrid of the words Skt. *mānas* "mind, perception, thinking" and *vijñāna* "knowledge; consciousness." All these words are mediating objects that will enable living creatures to reach the truth.

This study analyzed a fragment, some sections of which were well-preserved while others were severely damaged. Following the identification process of the damaged lines throughout the text fragment, the study attempted to restore them by the context of the remaining text. The study identified 133 'entries' during the analysis, of which 123 and 10 were Turkish and adapted words, respectively.

This text fragment, currently registered in the Berlin Turfan Collection with the archive number Mainz 299 (o.F.), has not yet been published. The mentioned text fragment consists of four pages and 55 lines. This study focused on the transcription, transliteration, translation into Turkic Turkish, notes on the text, index, and dictionary of the relevant text fragment. The dictionary and index section of the study was prepared alphabetically and in context, and the new meanings of the words according to this context were also included in the text. Additionally, the study provided the original forms of the words when cited words appear in the dictionary and index section.

İşaretler ve Kısaltmalar

...	ifadenin fragmanda okunamadığını gösterir
...2	ikilemelere işaret eder
<	bir sözcüğün köken bilgisine veya alıntılındığı dile işaret eder
<<	ara biçimi tespit edilemeyen alıntı sözcüklere işaret eder
*	sözcüğün kökeninden emin olunmadığı durumlarda gösterilir
+	bir sözcüğün isim olduğunu veya aldığı ekle isimleştiğini belirtir
-	bir sözcüğün fiil olduğunu veya aldığı ekle fiilleştiğini belirtir
()	kelimeleri tamamlamada kullanılır
[]	alıntıda eksik yazıldığı düşünülen ve tamamlanan kısımları gösterir
bk.	bakınız
Çin.	Çince
DDB	Digital Dictionary of Buddhism
EUyg.	Eski Uygurca
Grek.	Grekçe
JEED	Japanese-English Buddhist Dictionary
krş.	karşılaştırınız
o. F.	ohne Fundsigle [= Fragmanın bulunduğu yeri gösterir, işaret mevcut değil]
s.	sayfa sayısı
Skt.	Sanskritçe
Soğd.	Soğdca
Tib.	Tibetçe
Toh. A	Toharcanın A diyalekti
Toh. B	Toharcanın B diyalekti
UW	Uigurisches Wörterbuch
vd.	ve diğerleri

Kaynakça

- Adams, D. Q. (2013). *A Dictionary of Tocharian B. Revised and greatly enlarged. Vol. 1-2.* Amsterdam, New York: Rodopi.
- Arat, R. R. (1991). *Eski Türk şiiri.* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Ayazlı, Ö. (2012). *Altun yaruk sudur VI. Kitap. (Karşılaştırmalı metin yayını).* Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Baskind J. ve Bowring R. (2016). *The Myōtei dialogues: A Japanese Christian critique of native traditions.* Leiden, Boston: Brill.
- Dietz, S., Ölmez, M. ve Röhrborn, K. (2015). *Die alttürkische Xuanzang-Biographie V. Nach der Handschrift von Paris und St. Petersburg sowie nach dem Transkript von Annemarie von Gabain ediert, übersetzt und kommentiert.* Wiesbaden: Harrassowitz.
- Edgerton, F. (1953). *Buddhist hybrid Sanskrit grammar and dictionary.* New Haven: Yale University Press.
- Gayley, H. (2007). Sateriology of the senses in Tibetan Buddhism. *Numen* 54, 459-499.
- Gharib, B. (1995). *Sogdian dictionary: Sogdian-Persian-English.* Tehran: Farhang.
- Hirakawa, A. (1997). *A Buddhist Chinese-Sanskrit dictionary.* Tōkyō: Reiyūkai.
- JEBD = *Japanese-English Buddhist dictionary.* (1979). Tōkyō: Daitō Shuppansha.
- Karaman, A. (2022). *Eski Türkçede ikilemeler.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Kaya, C. (2021). *Uygurca altun yaruk: Giriş, metin ve dizin.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Monier-Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English dictionary.* Oxford: Oxford University Press.
- Nakamura, H. (2012). *Gotama Budha. En güvenilir metinler üzerinden yazılmış bir biyografi.* (Çev. Zeynep Seyhan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yay.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 65(2), 243-311.
- Potter, K. H. (1996). *Encyclopedia of Indian philosophies, volume VII. (Abhidharma Buddhism to 150 A.D.)* Delhi: Motilal Banarsidass Publishers.
- Poucha, P. (1955). *Institutiones linguae Tocharicae. Pars I: Thesaurus linguae Tocharicae dialecti A.* Praha: Státní Pedagogické Nakladatelství.
- Röhrborn, K. (1977-1998). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien 1-6.* Wiesbaden: Steiner.
- Röhrborn, K. (2010). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. I. Verben. Vol. 1: ab- - äzüglä-.* Wiesbaden: Steiner.
- Röhrborn, K. (2015). *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien. Neubearbeitung. II. Nomina-Pronomina-Partikel. Band 1: a-asvik.* Stuttgart: Steiner.
- Soothill, W. E. ve Hodous, L. (1937). *A dictionary of Chinese Buddhist terms: with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Pali index.* London: Kegan Pauy, Trench, Trubner & Co.
- Şen, S. (2002). *Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler.* (Yüksek lisans tezi). Erişim adresi: <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.

- Tokyürek, H. (2018). *Altun yaruk sudur IV. Tegzinç (Karşılaştırmalı metin yayını)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Tokyürek, H. (2019). *Eski Uygur Türkçesinde Budizm ve Manihaizm terimleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Wilkens, J. (2001). *Die drei Körper des Buddha (Trikāya). Das dritte Kapitel der uigurischen Fassung des Goldglanz-Sūtras (Altun Yaruk Sudur). Eingeleitet, nach den Handschriften aus Berlin und St. Petersburg herausgegeben, übersetzt und kommentiert. Mit 22 Abbildungen auf IX Tafeln*, Brepols. (BBAW. Akademienvorhaben Turfanforschung. BT XXI), Turnhout 2001.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen (Altuigurisch-Deutsch-Türkisch): Eski Uygurcanın El Sözlüğü (Eski Uygurca-Almanca-Türkçe)*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Zhaoguang, G. (2014). *An intellectual history of China, volume one. Knowledge, thought and belief before the seventh century CE.* (Çev. Michael S. Duke ve Josephine Chiu-Duke). Leiden, Boston: Brill.

Elektronik Kaynaklar

- DDB = "Digital dictionary of Buddhism". www. buddhism-dict.net (04.05.2023).
- Mainz 299 (o.F.): A1 sayfası: sayfası:
http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0299_seite2_detail2.jpg A2
 sayfası: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0299_seite1_detail1.jpg
 B1 sayfası: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0299_seite1_detail2.jpg
 B2 sayfası: http://turfan.bbaw.de/dta/mainz/images/mainz0299_seite2_detail1.jpg
 [Erişim tarihi: 04.05.2023]
- URL-01: https://orient-mss.kohd.adw-goe.de/receive/KOHDOldUygurMSBook_manuscript_00000621 [Erişim tarihi: 04.05.2023]